

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Περίληψη

1. Εισαγωγή	
2. Διαζύγιο και νομοθεσία στην Ελλάδα	
3. Δημογραφικές διαδικασίες για την Ελλάδα	
3.1. Συχνότητα διαζύγιου	9
3.2. Αύριο διαζύγιος	12
3.3. Υποτιθέμενο επειγόντων	13
3.4. Αύριο αλιθόνος γάμου	13
4. Το διαζύγιο ως κοινωνικό φαινόμενο στην Ελλάδα	
των διαζυγιών	15
5. Λιμονιάσεις	17
6. Συγκεράσματα	20
7. Προτίσεις	20
8. Τρόπος υλοποίησης των προτίσεων	21
Επίλογος	22
Βιβλιογραφία	23

Μαρία Σπυριδάκη

Α.Μ.

Λευκοθέα Ελευθερίου

Α.Μ.

ΠΤΥ
ΣΠΥ

ΑΘΗΝΑ

Ιούλιος 1999 - Σεπτέμβριος 1999

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Αρ. Κτηρίου:

£826

Δρ. Οδος:

5365

Κωδ. Εγγραφής:

ΠΤΥ ΣΠΥ

Ταξιν. μ. Αρ.θμ:

Το διαζύγιο στην Ελλάδα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	1
1. Εισαγωγή	1
2. Διαζύγιο και νομοθεσία στην Ελλάδα	6
3. Δημογραφικά δεδομένα για την Ελλάδα	9
3.1. Συχνότητα διαζυγίων	9
3.2. Λόγοι διαζυγίου	12
3.3. Υπαιτιότητα συζύγων	13
3.4. Διάρκεια λυθέντος γάμου	13
4. Επιπτώσεις διαζυγίων στους διαζευγμένους και στα παιδιά	15
των διαζευγμένων	15
5. Διαπιστώσεις	17
6. Συμπεράσματα	20
7. Προτάσεις	20
8. Τρόπος υλοποίησης των προτάσεων	21
Επίλογος	22
Βιβλιογραφία	23

ΚΑΛΗ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΥΣ ΈΛΛΗΝΕΣ! Είναι η απόντια σχολή και ο δόκιμος του κοινωνικού βιου του ανδρόπου. Σ' αυτή παντελίπους η πλήθης κοινωνικής αγωγής, που θα βοηθήσει τον άνθρωπο να εναρμονίσει τις συζύγους του με το σύνολο και να συνειδητοποιήσει την αξία των κοινωνικών αρετών. Ο αεβασμός, η δικαιοσύνη, η πειθαρχία, η ειλικρίνεια, η αξιοπρέπεια και ό,τι άλλο ανθράκινο, μαθαίνεται και εφαρμόζεται στο θεμέλιο της οικογένειας. Η οικογένεια αφέλει να δημιουργεί τις κατάλληλες προτυπώσεις για την ανεργατική ηθική και ιλακή εξέγενση του ανθρώπου. Με τον τρόπο αυτό γίνεται η θάση και η αφετηρία του πολιτισμού. Η δημιουργία της οικογένειας είναι δημόσιο κοινωνική ακδήλωση, αλλά και καθήκον του ανθρώπου.

Η οικογένεια προσαρασκευάζει σε κάθε γενά την ανθρωπότητα του μέλλοντος. Είναι κοινός, παραδεκτό υπό όλους τους εποπτήμονες (απειλεργούς, γηγενήδηγους, κοινωνιόλογος κλπ) αφτι το μέλλον της ανθρωπότητας δεν θα ελπιζθεί αύτε από την υπεριδανούχη και επιστημονική πρόσθιο, αύτε αφή την καλή ή κακή γοήτη της πορτναϊκής παράστασης, αλλά ότι η τύχη του κόσμου θα παραγθεί στηρίζοντας λέγεται οικογένεια^{20α, 21}.

²⁰ Ανανεώσαντος, Καντρ, Α., Αναδίπλωση κοινωνιολογίας, της οικογένειας, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Αθήνα, 1998.

Το διαζύγιο ως κοινωνικό φαινόμενο στην Ελλάδα

Περίληψη

Στη μελέτη αυτή γίνεται ανάλυση της νομοθεσίας για το διαζύγιο στην Ελλάδα και με βάση τα υπάρχοντα στατιστικά στοιχεία εξετάζεται η συχνότητα των διαζυγίων σε σχέση με τις αλλαγές της νομοθεσίας. Εξετάζονται επίσης οι λόγοι διαζυγίου, η υπαιτιότητα των συζύγων, η διάρκεια λυθέντος γάμου και ο αριθμός παιδιών των διαζευγμένων γονέων. Μελετώνται οι δυσμενείς επιπτώσεις του διαζυγίου στους διαζευγμένους, στα παιδιά τους, στην κοινωνία με αναφορά στην Ελληνική και ξένη βιβλιογραφία για την τεκμηρίωση των απόψεών μας και γίνονται προτάσεις για τον περιορισμό της αύξησης των διαζυγίων.

1. Εισαγωγή

Η οικογένεια είναι πανάρχαιος θεσμός. Θεωρείται ο πυρήνας της κοινωνίας και αποτελεί την πιο μικρή αλλά πιο βασική κοινωνική μονάδα. Κατά τον φιλόσοφο KANT η οικογένεια είναι η αιώνια σχολή και ο δάσκαλος του κοινωνικού βίου του ανθρώπου. Σ' αυτή συντελείται η αληθινή κοινωνική αγωγή, που θα βοηθήσει τον άνθρωπο να εναρμονίσει τις σχέσεις του με το σύνολο και να συνειδητοποιήσει την αξία των κοινωνικών αρετών. Ο σεβασμός, η δικαιοσύνη, η πειθαρχία, η ειλικρίνεια, η αξιοπρέπεια και ό,τι άλλο ανθρώπινο, μαθαίνεται και εφαρμόζεται στο θεσμό της οικογένειας. Η οικογένεια οφείλει να δημιουργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την πνευματική ηθική και υλική εξύψωση του ανθρώπου. Με τον τρόπο αυτό γίνεται η βάση και η αφετηρία του πολιτισμού. Η δημιουργία της οικογένειας είναι όχι μόνο κοινωνική εκδήλωση, αλλά και καθήκον του ανθρώπου.

Η οικογένεια προπαρασκευάζει σε κάθε γενιά την ανθρωπότητα του μέλλοντος. Είναι κοινώς παραδεκτό από όλους τους επιστήμονες (παιδαγωγούς, ψυχολόγους, κοινωνιολόγους κλπ) «ότι το μέλλον της ανθρωπότητας δεν θα εξαρτηθεί ούτε από την τεχνολογική και επιστημονική πρόοδο, ούτε από την καλή ή κακή χρήση της πυρηνικής ενέργειας, αλλά ότι η τύχη του κόσμου θα παιχθεί στο στίβο που λέγεται οικογένεια»^{20 σελ.47}.

²⁰ Αποστολόπουλος Κωνστ. Δ. «Μαθήματα κοινωνιολογίας της οικογένειας», Πανεπιστημιακές παραδόσεις, ΑΘΗΝΑ 1998.

Η οικογένεια προσφέρει στο παιδί καλλίτερες συνθήκες ζωής από ότι θα μπορούσε να πετύχει οπουδήποτε άλλοι. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το παιδί έχει ανάγκη αγάπης και στοργικής φροντίδας. Το παιδί έρχεται στην οικογένεια χωρίς να γνωρίζει τον κόσμο στον οποίο ζει, χωρίς να κατέχει τους κανόνες του δικαίου και του αδίκου. Από τις πρώτες στιγμές της ζωής του οι γονείς αρχίζουν να το μορφώνουν για να προσαρμοσθεί στη μορφή του πολιτισμού της ομάδας τους. Το έργο αυτό με το οποίο οδηγείται το παιδί στην ανάπτυξη φιλικών σχέσεων με τους άλλους και υποκινείται το ενδιαφέρον του για το γενικό καλό της ανθρωπότητας είναι γνωστό ως κοινωνικοποίηση. Η πρωτογενής κοινωνικοποίηση γίνεται στα πλαίσια της οικογένειας με πρωταγωνιστή τη μητέρα, που διαμορφώνει τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα, τα συναισθήματα και την διανοητική ικανότητα του παιδιού^{17 Σελ.}¹⁰¹. «Είναι τόση η σημασία της κοινωνικοποίησης, ώστε ο εαυτός του ανθρώπου αποτελεί κοινωνικό δημιουργημα»^{17 Σελ. 105}. Ετσι οι πρώτες εμπειρίες τις οποίες αποκτά στην οικογένειά του επηρεάζουν σημαντικά την εξέλιξη του χαρακτήρα του και καθορίζουν το εάν θα αποβεί άτομο με πρωτοβουλία ή θα παραμείνει ουραγός, εάν θα μάθει να σέβεται τα δικαιώματα των άλλων και να ζει ειρηνικά ή θα αναπτύξει εχθρική συμπεριφορά. Η ιδέα επίσης που σχηματίζει το παιδί για τον εαυτό του και τα αισθήματα μειονεξίας ή ανωτερότητας εξαρτώνται, σε ένα μεγάλο μέρος από τα πρώτα χρόνια της οικογενειακής του ζωής.

Οι προτιμήσεις, οι συνήθειες, οι ιδέες, τα ιδεώδη και οι βασικές ιδιότητες του χαρακτήρα παίρνουν την πρώτη οριστική μορφή τους από τις πρώτες εμπειρίες που αποκτιούνται μέσα στην οικογένεια.

Όποιος δημιουργεί οικογένεια ονειρεύεται να βρει μέσα σ' αυτήν την ευτυχία του. Πόσο διαφορετική όμως γίνεται η σύγχρονη πραγματικότητα! Αντί της ευτυχίας στην αρμονική συμβίωση έχουμε το μαρτύριο των καθημερινών συγκρούσεων, που είναι τόσο περισσότερο λυπηρές, όσο οι αφορμές τους θεωρούνται ασήμαντες μικρολεπτομέρειες της ζωής, όπως η αδιάκοπη ασυννεννοησία, το αιώνιο κατσούφιασμα, η ασυμφωνία των χαρακτήρων. Και μη νομισθεί πως το φαινόμενο αυτό παρατηρείται σαν σύντροφος της μιζέριας για να επικυρώσει το ότι η φτώχια φέρνει γκρίνια. Η κόλαση αυτή που λέγεται αποτυχημένη οικογένεια στεγάζεται και στις φτωχικές καλύβες αλλά και στις πολυτελείς επαύλεις και μάλιστα με προτίμηση

¹⁷ Παγκάκη ΓΡ. Λ. «Εισαγωγή στην κοινωνική ανθρωπολογία», Πανεπιστημιακές παραδόσεις ΑΘΗΝΑ 1997.

σ' αυτές. Ο οικογενειακός καυγάς ίσως το σπαρακτικότερο για την καρδιά του ανθρώπου δεν συνοδεύει μόνο το άδειο τραπέζι ακολουθεί και το πλουσιότερο γεύμα. Η δυστυχία μέσα στην αφθονία των υλικών αγαθών είναι το τραγικότερο συμβάν της σύγχρονης κοινωνίας.

Πως προετοιμάσθηκε και τελικά κορυφώθηκε η κρίση που απειλεί να διαλύσει την οικογένεια; Κύρια αιτία είναι το γεγονός ότι από τότε που με την τεχνολογική πρόοδο και το θρίαμβο της μηχανής, επιμερίσθηκε και διαφοροποιήθηκε η εργασία σε βαθμό άγνωστο έως τώρα στην ιστορία του Γένους, η οικογένεια άρχισε να παραιτείται από τις παραδοσιακές λειτουργίες της, τη μια ύστερα από την άλλη. Το οικογενειακά οργανωμένο σπίτι ήταν επί αιώνες το κέντρο όπου ικανοποιούνταν οι βασικές ανάγκες της ζωής του ανθρώπου. Όχι μόνο ο έρωτας και η τεκνογονία, η αγωγή των παιδιών και η ψυχαγωγία της συντροφιάς, αλλά και το μαγείρεμα, το νοικοκύρεμα και η περίθαλψη στην αρρώστια και στα γερατειά. Όλα αυτά τα αγαθά άλλοτε δεν μπορούσε να τα αποκτήσει και να τα εξασφαλίσει κανείς παρά με το γάμο και τη σύσταση οικογένειας. Σήμερα στις εξελιγμένες κοινωνίες τα πράγματα έχουν αλλάξει ριζικά. Από τότε που η γυναίκα παντρεμένη και μητέρα παιδιών εργάζεται βιοποριστικά έξω από το σπίτι, οι περισσότερες από τις ανάγκες που αναφέραμε, ικανοποιούνται χωρίς την οικογένεια. Τα παιδιά από τους πρώτους μήνες της ζωής παραδίδονται στη φροντίδα της baby sitter, έπειτα του νηπιαγωγείου και αργότερα του σχολείου. Το εστιατόριο και τα έτοιμα φαγητά αντικαθιστούν την σπιτική κουζίνα. Το νοικοκύρεμα το έχουν αναλάβει τα ραφεία, τα πλυντήρια, τα καθαριστήρια. Και η περίθαλψη γίνεται πλέον στα νοσοκομεία και στους οίκους ευγηρίας. Όσο για την ψυχαγωγία πόση τη χαίρονται σήμερα μέσα στην οικογένεια; Όταν βραδιάσει ή τα Σαββατοκύριακα όλοι τρέχουν να εγκαταλείψουν το σπίτι για κέντρα διασκεδάσεων ή για την δήθεν εξοχή. Τι μένει λοιπόν για να γίνει κάτω από την κοινή στέγη; Ο έρωτας; Όταν κι' αυτός αναζητηθεί και βρεθεί έξω, η οικογένεια χάνει πλέον κάθε λόγο ύπαρξης και διαλύεται. Απόδειξη: Πόσο πολλαπλασιάζονται κάθε χρόνο τα διαζύγια σε όλες τις ηλικίες^{21 Σελ. 262,264}.

Συνοπτικά οι κύριοι παράγοντες που συντελούν στον κλονισμό του γάμου είναι:

- Το κυνήγι του χρήματος και της επαγγελματικής επιτυχίας.
- Οι απαιτήσεις της καταναλωτικής κοινωνίας.

- Η οικονομική και κοινωνική ανεξαρτησία της γυναίκας.
- Η ελλιπής προετοιμασία για το γάμο.
- Η διαφορά κοινωνικής προέλευσης.
- Ο εγωκεντρισμός
- Η ανωριμότητα των συζύγων.
- Η έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ των συζύγων.
- Η κατολίσθηση των αξιών.

Ο γάμος είναι κοινωνικός θεσμός. Παρουσιάζεται από τους αρχαιότατους χρόνους και αποσκοπεί στη θεμελίωση ενός ηθικού δεσμού μεταξύ του άνδρα και της γυναίκας. Ο γάμος αποτελεί ανάγκη ατομική και κοινωνική. Αφ' ενός μεν ατομική γιατί το άτομο με το γάμο του λύνει το βιολογικό του πρόβλημα, εξασφαλίζει τη διαιώνιση του είδους και αισθάνεται περισσότερη ασφάλεια. Κοινωνική δε ανάγκη γιατί ο γάμος εξασφαλίζει τη συγκράτηση των ατόμων στις ηθικές τους σχέσεις.

Σε παγκόσμια κλίμακα γάμος και οικογένεια περνούν μια βαθιά κρίση.

Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία παρατηρείται: 1) Μεγάλη αύξηση του αριθμού των διαζυγίων. 2) Μείωση του αριθμού των γάμων με παράλληλη αύξηση των εκτός γάμου συμβιώσεων. 3) Μείωση των γεννήσεων και αύξηση του αριθμού των μοναχικών ατόμων, κ.ά. Η κρίση αυτή της οικογένειας δυστυχώς δεν άφησε ανεπηρέαστη και την Ελληνική οικογένεια^{20 Σελ. 65}.

Το 1980 το 30% των νοικοκυριών στην Ευρώπη ήταν μοναχικά άτομα με το μέγιστο στη Σουηδία (40%) και το ελάχιστο στην Ισπανία και Πορτογαλία (12%). Στην Ελλάδα 19%. (πίνακας 1)^{16, Σελ. 33}.

Κατά κανόνα σε όλες τις σύγχρονες κοινωνίες η οικογένεια δημιουργείται με τον γάμο και διαλύεται με τη λύση του(7,Σελ. 15). Όταν αποδειχθεί ότι ο γάμος είναι αποτυχημένος και η εξακολούθηση της έγγαμης συμβίωσης τελείως αδύνατη, το διαζύγιο αποτελεί αναγκαία λύση. Βέβαια, η διάλυση του γάμου είναι μια δοκιμασία, που δημιουργεί κοινωνικά και ψυχολογικά προβλήματα.

κοινωνίας. Επομένως στα λειτουργικά να ανταρτείται στην διατύπωση του γάμου, γιατί απήγνωσε τη συνορία του κοινωνικού συνόλου και τη διατήρηση των υγείων ανθρώπων.

²¹ Παπανούτσος Π. Ε. «Η κρίση του πολιτισμού μας». Στρ. Γ. Φιλιππότης 1986

²⁰ Αποστολόπουλος Κωνστ. Δ. «Μαθήματα κοινωνιολογίας της οικογένειας», Πλανεπιστημιακές παραδόσεις, ΑΘΗΝΑ 1998

¹⁶ Parkinson Lynn, "Managing Markets - Marketing Analysis". Henley distance learning training and development Ltd., London, 1995

καθηγουν πλήθη στον αργό περιόδο της γαμήλιας η κακότητα είναι κάποια πολύ σίκαλη. Όσην δραστηριότητα συνέβη στην παραπάνω περίοδο είναι κάποια μετακό.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1		
ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΕΝΟΣ ΑΤΟΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ		
A/A	ΧΩΡΑ	ΠΟΣΟΣΤΑ
1	ΣΟΥΗΔΙΑ	40%
2	ΔΑΝΙΑ	35%
3	ΝΟΡΒΗΓΙΑ	34%
4	Δ. ΓΕΡΜΑΝΙΑ	34%
5	ΦΙΛΑΝΔΙΑ	34%
6	ΕΛΒΕΤΙΑ	32%
7	ΒΕΛΓΙΟ	30%
8	ΓΑΛΛΙΑ	28%
9	ΑΥΣΤΡΙΑ	28%
11	ΑΓΓΛΙΑ	27%
12	ΒΕΛΓΙΟ	26%
13	ΛΑΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ	24%
14	ΙΤΑΛΙΑ	22%
15	ΙΡΛΑΝΔΙΑ	20%
16	ΕΛΛΑΣ	19%
17	ΕΣΘΟΝΙΑ	17%
18	ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	12%
19	ΙΣΠΑΝΙΑ	12%

Α' ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ: Είναι δεδομένο πώς η οικογένεια είναι ο πυρήνας της κοινωνίας. Επόμενο είναι λοιπόν η κοινωνία να αντιδράσει στη διάλυση του γάμου, γιατί επιθυμεί τη συνοχή του κοινωνικού συνόλου και τη διατήρηση των υγιών ανθρώπινων σχέσεων.

Β'. ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ: Ο γάμος είναι το σοβαρότερο γεγονός στη ζωή του ανθρώπου. Η έγγαμη ζωή αρχίζει γεμάτη όνειρα για μια ευτυχισμένη και αρμονική συμβίωση. Το διαζύγιο όμως γκρεμίζει τα πάντα όνειρα, ελπίδες, προσδοκίες και δημιουργεί τόσο στον άνδρα, όσο και στη γυναίκα σοβαρά ψυχολογικά προβλήματα. Αν δεν

υπάρχουν παιδιά στους ανθρώπους που χωρίζουν, η κατάσταση είναι κάπως πιο εύκολη. Όταν όμως υπάρχουν παιδιά, το θέμα είναι πολύ δύσκολο

«Η ώρα του χωρισμού, του διαζυγίου, του χωρισμού λόγω θανάτου, έρχεται για τον καθένα. Τότε είναι η ώρα της μεγάλης μοναξιάς. Δεν υπάρχει τίποτα άλλο από το μεγάλο κενό, ένα κενό χωρίς διέξοδο και ένας πόνος αβάσταχτος. Στο χωρισμό δεν έχει τόση σημασία ποιος έφυγε, αλλά πόσο δεμένοι ήμασταν μαζί του. Αυτή τη στιγμή τα πάντα πληγώνουν: Οι αναμνήσεις, ένα αντικείμενο, ένα τοπίο, λίγα λόγια, ένα τραγούδι. Το να γυρνάει κανείς σε ένα άδειο σπίτι, να τρωει και να κοιμάται μόνος του μετά από ένα χωρισμό, διαζύγιο ή θάνατο, αποτελεί μαρτύριο μοναξιάς. Βυθίζεται σε μία απέραντη θλίψη. Ακόμα και όταν ο χωρισμός ή το διαζύγιο αποφασίστηκαν χωρίς ιδιαίτερες εχθροπραξίες, τα προβλήματα δεν είναι λιγότερο οδυνηρά. Το διαζύγιο, ο χωρισμός και η χρεία συνοδεύονται από βαρύ ψυχολογικό κλίμα. Στις περιπτώσεις αυτές είναι δύσκολο να αντέξει κανείς την αντίστροφη πορεία της ζωής του. Και μόνο στη σκέψη ότι δεν βρίσκει τον κατάλληλο ή τον παρόμοιο σύντροφο, αισθάνεται πολύ άσχημα και παγώνει η ψυχή του»^{19 Σελ. 66}.

«Ισως για έναν άνδρα ο χωρισμός να μην αφήνει μόνον ένα κενό μέσα του από την απουσία της συντρόφου, αλλά και ένα αίσθημα κατωτερότητας απέναντι σε κείνη που τον παράτησε, μία βαθιά υπόνοια που θα τον τυραννάει ότι δήθεν διακυβεύεται η ανδρική του τιμή. Όλα αυτά αποτελούν σκέψεις που ενισχύονται από τον κοινωνικό του περίγυρο. Το κυριότερο όμως που κάνει τους χωρισμένους να πονάνε και που ενισχύει τη μοναξιά τους είναι ο χωρισμός τους από τα παιδιά. Όταν δηλαδή συγχρόνως είναι γονιός και δεν είναι. Όταν είναι αναγκασμένος να τα βλέπει μόνο τις Κυριακές και τις γιορτές. Όλα αυτά οδηγούν σε μία ανεπανάληπτη μοναξιά»^{19 Σελ. 66}.

2. Διαζύγιο και νομοθεσία στη Ελλάδα

Οι Ρωμαίοι ξεκινώντας από την άποψη πως ο γάμος στηρίζεται στη θέληση των συζύγων, δεχόταν ότι μπορεί να λυθεί ελεύθερα με τη θέληση του ενός των συζύγων και την διακοπή της συμβίωσης. Άλλα ο τρόπος διαλύσεως του γάμου διέφερε ανάλογα με το αν ο γάμος ήταν αυστηρός ή ελεύθερος²⁷. Στην πρώτη

¹⁹ Αποστολόπουλος Κωνστ. Δ. «Ειδικά θέματα κοινωνιολογίας της οικογένειας, άγαμη μητέρα και μονογονεῖτή οικογένεια, άτομα με ειδικές ανάγκες, η τρίτη ηλικία, μοναχικά άτομα και κοινωνία της μοναξιάς, προβληματικές οικογένειες και περιθωριακά άτομα», Πανεπιστημιακές παραδόσεις, ΑΘΗΝΑ 1998.

²⁷ Σειρά γνώσεων επιστήμη και ζωή 4^{ος} τόμος σελ. 102 Εκδοτικές και εμπειρικές επιχειρήσεις Χατζηιακώβου Α.Ε

περίπτωση ο γάμος διαλύεται από τον άνδρα ανεξάρτητα από την θέληση της γυναίκας και στη δεύτερη περίπτωση το δικαίωμα διαλύσεως του γάμου αναγνωρίζεται και στους δύο συζύγους. Αργότερα ο Ιουστινιανός κατέταξε το διαζύγιο σε τέσσερες κατηγορίες: α) Στο διαζύγιο «κοινή συναινέσει» β) Στο διαζύγιο «εξ ευλόγου αιτίας» γ) Στο διαζύγιο «εξ αγαθής αιτίας» και δ) Στο διαζύγιο «άνευ ευλόγου αιτίας».

Η πολιτική δικονομία που θεσπίσθηκε από της ιδρύσεως του νεοελληνικού κράτους έθεσε τέρμα στο φιλελεύθερο καθεστώς που ίσχυε κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και όρισε ως μόνα αρμόδια για τη λύση του γάμου τα πολιτικά διαζύγια.

Το 1920 ψηφίζεται ο νόμος 2228, ο οποίος στην ουσία συμπεριλαμβάνει τις μέχρι τότε ισχύουσες διατάξεις και ορίζει εννέα λόγους διαζυγίου, εκ των οποίων πέντε υπαίτιους (έναν γενικό: ισχυρό κλονισμό, και τέσσερις ειδικούς: μοιχεία διγαμία, επιβουλή της ζωής, κακόβουλη εγκατάλειψη για διετία) και τέσσερις ανυπαίτιους (φρενοβλάβεια, αφάνεια, λέπρα και ανικανότητα για συνουσία).

Το 1979 ψηφίσθηκε ο μεταβατικός νόμος 868 «περί διαζυγίου λόγω μακροχρονίου διακοπής της εγγάμου συμβιώσεως» ή όπως αλλιώς είναι γνωστό ως «αυτόματο διαζύγιο». Ο νόμος αυτός καθιέρωνε ως μαχητό τεκμήριο την εξαετή συνεχή διακοπή της έγγαμης συμβίωσης των συζύγων ανεξαρτήτως υπαιτιότητας και έδωσε λύση σε πολλούς συσωρευμένους από το παρελθόν «νεκρούς» γάμους^{31σελ. 98}.

Το 1983 επέρχεται η πρώτη ουσιαστική αλλαγή στο οικογενειακό δίκαιο όσον αφορά τα διαζύγια. Ο Αστικός Κώδικας (όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο 1329/1983 ΦΕΚ Α25) με τις διάφορες διατάξεις του ρυθμίζει τα σχετικά με το διαζύγιο «κεφάλαιο 7ο διαζύγιο άρθρα 1438 έως 1446»²⁸. Το νέο οικογενειακό δίκαιο προβλέπει δύο τρόπους διαζυγίου. Το συναινετικό διαζύγιο και το διαζύγιο με αντιδικία(διάγραμμα 1). Η έκδοση του συναινετικού στηρίζεται απλά στη συμφωνία των συζύγων να λύσουν το γάμο τους (ανεξάρτητα από την ύπαρξη κάποιου λόγου). Ενώ για την έκδοση του διαζυγίου με αντιδικία απαιτείται ύπαρξη ενός από τους «λόγους» διαζυγίου που απαριθμούνται στον αστικό κώδικα^{9 σελ. 90}.

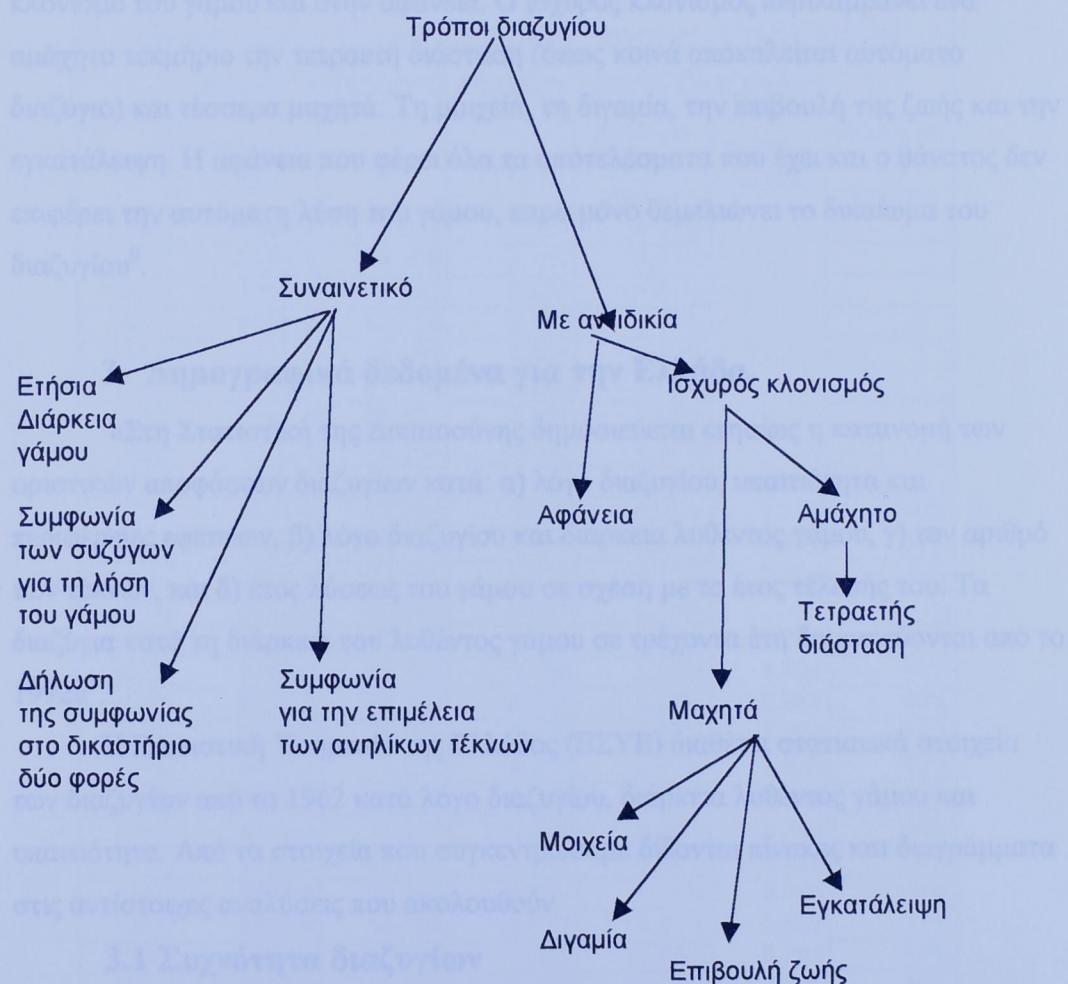
³ Κοτζαμάνης Βύρων. «Γαμηλιότητα και διάλυση των εγγάμων συμβιώσεων στην Ελλάδα: μια πρώτη δημογραφική προσέγγιση». Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών. τεύχος 94. 1997, σελ. 61-152

²⁸ Αστικός Κώδικας του Νικολάου Τριάντου Σχόλια -Νομολογία

⁹ Παναγόπουλος Κωνσταντίνος Δ., «Διάγραμμα αστικού δικαίου. Οικογενειακό Δίκαιο», Π. Ν. Σάκουλας, 1998.

προστασία και επιμέλεια των απόδοντων που αυτό ερήνεται από το δικαστήριο¹⁰. Οι λόγοι αιδέστεις διαζύγιού με τη συναίνεση των δύο κατηγορίες στον ισχυρό κλονισμό του γάμου παραπέμπουν σε δύο κατηγορίες στον ισχυρό διαζύγιο (η οποία παραπέμπεται στην διαφορά, την επιβούλη της ζωής και την εγκατάλειψη). Η απόδοση που παραπέμπεται στην αιδέστεια διαζύγιου που έγινε και ο θάνατος δεν απεριέπει την αιδέστεια λόγω της γάμου, παραπέμπει θεμελιώδεια το δικαίο του διαζύγιου¹¹.

Διάγραμμα 1

Η έκδοση του συναινετικού διαζυγίου προϋποθέτει την συναίνεση και των δύο συζύγων. Δεν αρκεί όμως η συναίνεση μόνη της για να εκδοθεί ένα διαζύγιο. Ο νομοθέτης φρόντισε να προστατεύσει το ζευγάρι από μία επιπόλαιη απόφαση και να διασφαλίσει και τα συμφέροντα των εμπλεκομένων. Για να γίνει η κατάθεση της πρώτης αίτησης εκδόσεως διαζυγίου πρέπει να έχει παρέλθει τουλάχιστον ένας χρόνος από την τέλεση του γάμου. Και πάλι πρέπει να κατατεθεί νέα αίτηση η οποία χρονικά πρέπει να απέχει από την πρώτη έξι μήνες μέχρι δύο χρόνια. Αν υπάρχουν ανήλικα παιδιά πρέπει να υποβληθεί έγγραφη συμφωνία των συζύγων για την επιμέλεια και την επικοινωνία με αυτά. Η συμφωνία αυτή πρέπει να διασφαλίζει την

¹⁰ Κανονίου Νόμου, εί ομηλότεροι τοι διάλογοι που αρχίζουν παραπόταν από ΕΟΣ. Έθν. με πρότυπη δημογραφική προσεγγίση. Επικείμενη Κονιτικό Εγκύων, τόμος 94, 1997, σελ. 11-152.

προστασία και επιμέλεια των παιδιών και αυτό κρίνεται από το δικαστήριο¹⁰. Οι λόγοι εκδόσεως διαζυγίου με αντιδικία διακρίνονται σε δύο κατηγορίες στον ισχυρό κλονισμό του γάμου και στην αφάνεια. Ο ισχυρός κλονισμός περιλαμβάνει ένα αμάχητο τεκμήριο την τετραετή διάσταση (όπως κοινά αποκαλείται αυτόματο διαζύγιο) και τέσσερα μαχητά: Τη μοιχεία, τη διγαμία, την επιβουλή της ζωής και την εγκατάλειψη. Η αφάνεια που φέρει όλα τα αποτελέσματα που έχει και ο θάνατος δεν επιφέρει την αυτόματη λύση του γάμου, παρά μόνο θεμελιώνει το δικαίωμα του διαζυγίου⁹.

3. Δημογραφικά δεδομένα για την Ελλάδα.

«Στη Στατιστική της Δικαιοσύνης δημοσιεύεται ετησίως η κατανομή των οριστικών αποφάσεων διαζυγίων κατά: α) λόγο διαζυγίου, υπαιτιότητα και περιφέρειες εφετείων, β) λόγο διαζυγίου και διάρκεια λυθέντος γάμου, γ) τον αριθμό των τέκνων, και δ) έτος λύσεως του γάμου σε σχέση με το έτος τέλεσής του. Τα διαζύγια κατά τη διάρκεια του λυθέντος γάμου σε τρέχοντα έτη δημοσιεύονται από το 1972»³.

Η Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος (ΕΣΥΕ) διαθέτει στατιστικά στοιχεία των διαζυγίων από το 1962 κατά λόγο διαζυγίου, διάρκεια λυθέντος γάμου και υπαιτιότητα. Από τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε δίδονται πίνακες και διαγράμματα στις αντίστοιχες αναλύσεις που ακολουθούν.

3.1 Συχνότητα διαζυγίων

Όπως συμβαίνει στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στις ΗΠΑ (όπου τα ποσοστά διαζυγίων είναι πολύ υψηλότερα) έτσι και στην Ελλάδα εμφανίζεται μία τάση αύξησης της συχνότητας αφού ο αριθμός των διαζυγίων υπερτριπλασιάστηκε κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες. (Πίνακας 2, Διάγραμμα 2). Το 1962 ο αριθμός των διαζυγίων ήταν 3.084 σε 70.675 γάμους που τελέστηκαν (4,36% στους γάμους που τελέστηκαν). Το 1972 ανερχόταν σε 3.395 (5,65%), το 1982 σε 5.558 (8,2%), το 1992 σε 6.156 (12,6%) και το 1997 σε 9.422 (15,95%).

¹⁰ Σπυριδάκη Σ. Ι. «Το συνανετικό διαζύγιο». Αντ. Ν. Σάκουλα, 1998

⁹ Παναγόπουλος Κωνσταντίνος Δ., «Διάγραμμα αστικού δικαίου. Οικογενειακό Δίκαιο», Π. Ν. Σάκουλας, 1998.

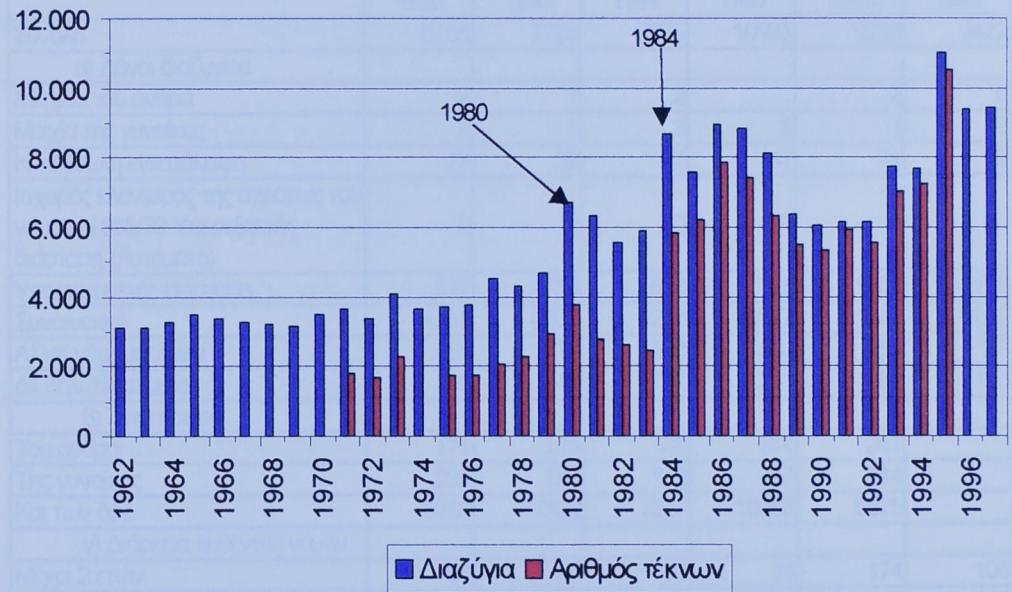
³ Κοτζαμάνης Βύρων. «Γαμηλιότητα και διάλυση των εγγάμων συμβιώσεων στην Ελλάδα: μια πρώτη δημογραφική προσέγγιση». Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών. τεύχος 94. 1997, σελ. 61-152.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

**Πληθυσμός, γάμοι, διαζύγια, ποσοστά διαζυγίων,
τέκνα, ποσοστά τέκνων επί % διαζυγίων**

Ετη	Πληθυσμός (.000)	Γάμοι	Διαζύγια	Διαζύγια σε 100 γάμους	Αριθμός τέκνων	Παιδια σε 100 διαζύγια
1962	8448,2	70.675	3.084	4,36%		
1963	8479,6	78.038	3.101	3,97%		
1964	8510,4	76.042	3.279	4,31%		
1965	8550,3	80.728	3.505	4,34%		
1966	8613,6	71.666	3.366	4,70%		
1967	8716,4	81.706	3.290	4,03%		
1968	8740,8	65.371	3.221	4,93%		
1969	8772,8	72.544	3.152	4,34%		
1970	8792,8	67.439	3.492	5,18%		
1971	8831,0	73.350	3.675	5,01%	1.776	48%
1972	8888,6	60.144	3.395	5,64%	1.712	50%
1973	8929,1	73.762	4.075	5,52%	2.278	56%
1974	8962,0	68.059	3.631	5,34%		0%
1975	9046,5	76.452	3.726	4,87%	1.772	48%
1976	9167,2	63.540	3.768	5,93%	1.724	46%
1977	9308,5	76.228	4.517	5,93%	2.061	46%
1978	9429,9	76.523	4.322	5,65%	2.290	53%
1979	9548,3	79.023	4.716	5,97%	2.931	62%
1980	9462,5	62.352	6.684	10,72%	3.744	56%
1981	9729,4	71.178	6.349	8,92%	2.768	44%
1982	9789,5	67.784	5.558	8,20%	2.623	47%
1983	9846,6	71.143	5.907	8,30%	2.445	41%
1984	9895,8	54.793	8.672	15,83%	5.837	67%
1985	9934,3	63.709	7.568	11,88%	6.203	82%
1986	9963,6	58.933	8.939	15,17%	7.865	88%
1987	9983,5	62.899	8.830	14,04%	7.442	84%
1988	10004,4	47.873	8.135	16,99%	6.342	78%
1989	10038,7	61.884	6.360	10,28%	5.494	86%
1990	10088,7	59.052	6.037	10,22%	5.351	89%
1991	10200,0	65.568	6.151	9,38%	5.955	97%
1992	10312,7	48.631	6.156	12,66%	5.564	90%
1993	10379,5	62.195	7.725	12,42%	7.022	91%
1994	10426,3	56.813	7.675	13,51%	7.230	94%
1995	10454,0	63.987	10.995	17,18%	10.520	96%
1996	10475,7	44.240	9.360	21,16%		
1997	10498,8	59.060	9.422	15,95%		

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2 Συχνότητα διαζυγιών και τέκνων

Στους επίσημους αυτούς αριθμούς δεν συμπεριλαμβάνονται τα χωρισμένα ζευγάρια.

Έτσι ο πραγματικός αριθμός των διαζευγμένων και χωρισμένων είναι πολύ μεγαλύτερος.

Μία έξαρση στα διαζύγια παρατηρείται το 1980 που οφείλεται στον μεταβατικό νόμο 868 «περί διαζυγίου λόγω μακροχρονίου διακοπής της εγγάμου συμβιώσεως» που ψηφίστηκε το 1979. Τον επόμενο χρόνο ήταν φυσικό να εκδοθούν πολλά διαζύγια, που είχαν συσσωρευτεί από τα προηγούμενα χρόνια αφού δεν ήταν δυνατή η έκδοση διαζυγίου. Επίσης παρατηρούμε έξαρση το 1984 που οφείλεται και αυτή στην ισχύ του νόμου του 1983 με τον οποίο καθιερώθηκε το συναινετικό διαζύγιο. Εκτοτε η διάλυση των γάμων παρουσιάζει μία μικρή μεν αλλά εμφανή άνοδο πράγμα που προοιωνίζει την επιδείνωση της κατάστασης και στην συντηρητική σ' αυτό το φαινόμενο Ελλάδα. Είναι ανάγκη να ληφθούν μέτρα από τώρα για να περισωθεί όσο είναι δυνατό αυτός ο θεσμός.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

**Εκδοθείσες οριστικές αποφάσεις διαζυγίων, κατά λόγο διαζυγίου,
υπαιτιότητα και διάρκεια λυθέντος γάμου: 1992-1997**

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Σύνολο	6156	7725	7675	10995	9360	9422
α) Λόγοι διαζυγίου						
Μοιχεία του άνδρα	2	1	2		2	0
Μοιχία της γυναίκας	2	1	3	3	3	0
Κακόβουλη εγκατάλειψη	27	32	27	47	74	32
Ισχυρός κλονισμός της σχέσεως του γάμου Ν.868/79 Υπερεξεπής διάσταση (Αυτόματο)	0	0	0	0	0	0
Υπερτετραετής διάσταση	597	739	693	1775	1802	1475
Συναινετικό	4768	6283	6230	8077	6740	7076
Άλλοι νόμιμοι λόγοι	655	527	573	862	680	719
Δε δηλώθηκε αιτία	105	142	147	231	59	120
β) Υπαιτιότητα						
Του άνδρα	171	198	186	310	241	
Της γυναίκας	225	188	162	287	244	
Και των δύο	5760	7339	7327	10398	8875	
γ) Διάρκεια λυθέντος γάμου						
Μέχρι 2 ετών	66	67	70	74	174	106
2 έως 5 ετών	1187	1595	1482	2036	1604	1689
5 έως 10 ετών	1614	1984	2062	2806	2568	2406
10 ετών και άνω	2972	3832	3706	5708	5013	4901
Δε δηλώθηκε διάρκεια γάμου	317	247	355	371	1	320

3.2 Λόγοι διαζυγίου

Η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία διαθέτει στατιστικά στοιχεία κατά λόγο διαζυγίου, υπαιτιότητα και διάρκεια λυθέντος γάμου για την περίοδο 1992 και μετά. Στον πίνακα 3 έχουν συμπεριληφθεί τα στοιχεία αυτά για την περίοδο 1992 μέχρι 1997 εκτός από τα διαζύγια κατά λόγο υπαιτιότητας που είναι μέχρι το 1996 και δεν κρίναμε σκόπιμο να ζητήσουμε πρόσθετα στοιχεία, διότι τα συμπεράσματά μας μπορεί να εξαχθούν από την περίοδο αυτή. Εξετάζοντας λοιπόν τους λόγους διαζυγίου διαπιστώνουμε: 1) Ότι την πρώτη θέση κατέχουν τα συναινετικά διαζύγια 76,31% κατά μέσο όρο (ελάχιστο 72,01% κατά το έτος 1996 και μέγιστο 81,33% κατά το έτος 1993). Το φαινόμενο αυτό δεν εκπλήσσει, διότι η έκδοσή του είναι ευκολότερη και αξιοπρεπέστερη. 2) Ακολουθεί η υπερτετραετής διάσταση. 3) Άλλοι νόμιμοι λόγοι και 4) Σε μικρό ποσοστό η κακόβουλη εγκατάλειψη. Σήμερα με το

νόμο 868/79 επόμενο είναι να μην εκδίδονται διαζύγια, αφού ήταν μεταβατικός και έχει πάψει πλέον να ισχύει.

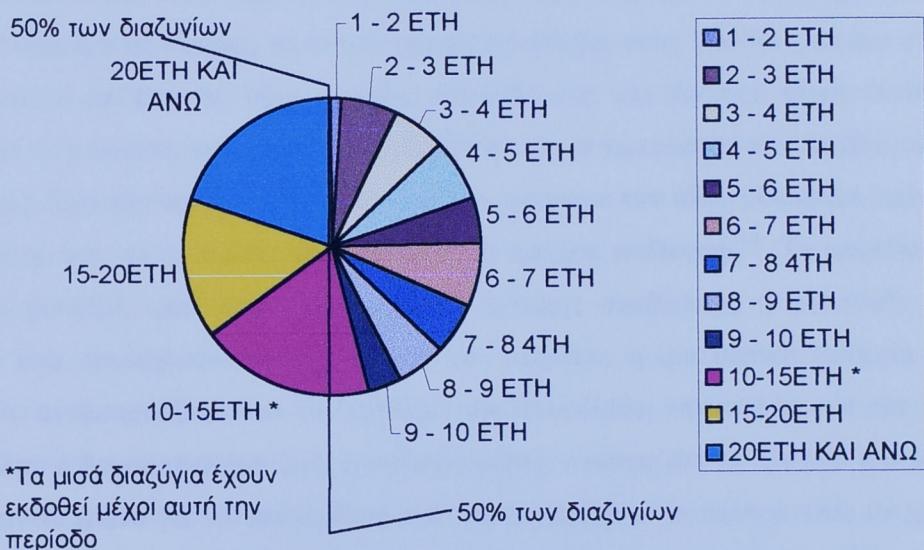
3.3 Υπαιτιότητα συζύγων

Όσον αφορά την υπαιτιότητα των συζύγων από τον ίδιο πίνακα 2 φαίνεται ότι συχνότερα είναι τα διαζύγια λόγω συνυπαιτιότητας. Τα διαζύγια με υπαιτιότητα του άνδρα ή της γυναίκας παρατηρούμε ότι είναι περίπου στο ίδιο επίπεδο και προηγούνται πότε του άνδρα και πότε της γυναίκας. Αν αθροίσουμε τα διαζύγια με υπαιτιότητα του άνδρα ή της γυναίκας για τα έτη 1992 - 1996 βλέπουμε ότι είναι ίσα (1106 οι μεν, 1106 οι δε). Σ' αυτή την περίπτωση δεν μπορούμε να βγάλουμε συμπεράσματα. Για το λόγο αυτό και λόγω ελλείψεως στατιστικών δεδομένων θα χρησιμοποιήσουμε το διάγραμμα της στατιστικής της δικαιοσύνης για τα έτη 1974 - 1983 που εκδόθηκε το 1983. Από το διάγραμμα αυτό φαίνεται ότι τα διαζύγια με υπαιτιότητα του άνδρα είναι 30% περισσότερα από τα αντίστοιχα των γυναικών. Επομένως κατά 30% περισσότερες γυναίκες ζητούν διαζύγιο.

3.4 Διάρκεια λυθέντος γάμου

Στον πίνακα 3 φαίνεται η διάρκεια των λυθέντων γάμων για το έτος 1977. Αν κάνουμε μία προοδευτική πρόσθεση θα διαπιστώσουμε ότι τα μισά διαζύγια έχουν εκδοθεί μέχρι την περίοδο 10 - 15 έτη. Τα άλλα μισά επομένως έχουν εκδοθεί από την περίοδο 10 - 15 έτη μέχρι και άνω της 20ετίας. Αυτό φαίνεται και από το διάγραμμα 3, όπου διαπιστώνεται ότι το 50% των εκδοθέντων διαζυγίων κατά το έτος 1977 συμπληρώνεται πριν τα 11 χρόνια (10,9 έτη). Η αλήθεια αυτή που είναι στατιστικό μέγεθος επαληθεύεται και για την περίοδο 1992 - 1997 που έχουμε στατιστικά στοιχεία (πίνακας 3). Με μαθηματικούς υπολογισμούς αποδεικνύεται ότι τα διαζύγια διαρκείας λυθέντος γάμου μέχρι τα 10 χρόνια είναι 49.10%, 48.76%, 49.37%; 46.27%, 46.44%, 46.15%, για τα έτη 1992 - 1997 αντίστοιχα. Και το 47,44% κατά μέσον όρο για ολόκληρη την περίοδο. Αν υπάρχουν παιδιά διαζευγμένων αυτής της περιόδου ή και της επομένης (10-15 έτη) που ασφαλώς υπάρχουν είναι εμφανής η οξύτητα του προβλήματος.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3
ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΛΥΘΕΝΤΟΣ ΓΑΜΟΥ
ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1977

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4
Κατανομή διαζυγίων κατά διάρκεια συμβίωσης έτους 1997

4. Επιπτώσεις διαζυγίων στους διαζευγμένους γονείς και στα παιδιά των διαζευγμένων

Το διαζύγιο αποτελεί ένα μεγάλο πρόβλημα για τους διαζευγμένους. Τους καταρρακώνει και τους παγώνει την επιθυμία αντιμετώπισης των προβλημάτων της ζωής. Γκρεμίζει τις ελπίδες, τα όνειρα και τις φιλοδοξίες τους. Συνήθως το ένα μέρος που νοιώθει ότι είναι το θύμα, νοιώθει απογοήτευση και δεν έχει πλέον σκοπό ή πρόθεση ή έμπνευση για αγωνιστικότητα, δράση και αντιμετώπιση των προβλημάτων της ζωής. Έχει την αίσθηση ότι οι πράξεις του αφήνουν τον άλλο αδιάφορο, που δεν θα έπρεπε, και τούτο πολλές φορές οδηγεί σε πράξεις εκδίκησης¹⁵. Το αποτέλεσμα ρίναι η μοναξιά, μετά από μερικά χρόνια έγγαμης συμβίωσης, η ανατίναξη του παλιού εγώ, τουλάχιστον για τον ένα εκ των συζύγων, η τραυματική εμπειρία που δύσκολα αντιμετωπίζεται και ένα αίσθημα που δυσκολεύει την ένταξη στη νέα ζωή. Εξ' άλλου η θρυμματισμένη ζωή, η παλινδρόμηση, ο πόνος και τα ψυχικά τραύματα χρειάζονται χρόνο για να επουλωθούν ενώ όποιος βιάζεται να συντομεύσει το χρόνο αυτό κινδυνεύει να επαναλάβει παλιά σφάλματα με οδυνηρά αποτελέσματα¹⁴.

Δεν υπάρχει μεγαλύτερος συναισθηματικός πόνος από αυτόν που προκαλείται σε έναν άνδρα ή γυναίκα όταν η σύζυγος ή ο σύζυγος του αναγγείλει ότι θέλει διαζύγιο. Ακόμη και όταν από πολύ πριν το ζευγάρι βλέπει ότι έρχεται και η αναγγελία είναι αναμενόμενη και κι ενώ δεν πρέπει να προκαλεί μεγάλη έκπληξη, όμως η αναγγελία αυτή μοιάζει με βόμβα που σκάει στο κεφάλι του συζύγου¹².

Η αναγγελία αυτή προέρχεται από ένα πρόσωπο που έχει δώσει το χέρι του πριν από μερικά χρόνια και έχει υποσχεθεί αγάπη, σεβασμό, υπακοή, υποστήριξη, συμπαράσταση σε ευτυχία και δυστυχία, σε εύκολους και δύσκολους καιρούς, σε υγεία και αρρώστια, σε πλούτο και φτώχεια. Αυτό το πρόσωπο δεν θέλει πλέον το ταίρι του και την αγάπη του. Η απόρριψη αυτή προκαλεί ανατίναξη της συναισθηματικής ισορροπίας και είναι η πιο βλαπτική αρρώστια στη ζωή του ανθρώπου. Το διαζύγιο μοιάζει σαν απώλεια ενός μέρους του σώματος του διαζευγμένου, σαν πληγή που αιμορραγεί¹².

¹⁵ How to reorganize for happiness after a divorce, DivorceKit.com 1999

¹⁴ How to rebuild your life after a divorce, QualityBooks.com 1999.

¹² A man's guide to survive a divorce, QualityBooks.com, 1996-99

¹² A man's guide to survive a divorce, QualityBooks.com, 1996-99.

Ο χωρισμός και το διαζύγιο συνοδεύονται από αρκετά έντονο στρες. Η πολύ έντονη ψυχολογική φόρτιση έχει αρνητικές επιπτώσεις και σε καθημερινά αλλά και σε γενικότερα θέματα υγείας. Μελέτες έχουν αποδείξει ότι ο διαζευγμένος πληθυσμός έχει υψηλότερα ποσοστά καρδιακών νοσημάτων, εγκεφαλικών παθήσεων και καρκίνου συγκριτικά με τον έγγαμο πληθυσμό²⁹.

Από τον κοινωνικό μας περίγυρο διαπιστώνουμε ότι η διάλυση ενός γάμου επηρεάζει πιο πολύ και πολλές φορές πιο καταστροφικά τους άνδρες παρά τις γυναίκες. Σημαντικό είναι επίσης ότι με τη διάλυση του γάμου και το διαζύγιο, σπάει ένας συναισθηματικός δεσμός, πράγμα που οδηγεί σε άγχος και κατάθλιψη. Δεν είναι άγνωστες οι περιπτώσεις που έχουμε για το λόγο αυτό απόπειρες αυτοκτονιών και από τις δύο πλευρές. Πολλές φορές πολλαπλασιάζονται οι επιπτώσεις και από την αρνητική αντιμετώπιση του κοινωνικού περίγυρου.

Ο χωρισμός και η έλλειψη επικοινωνίας με τα παιδιά αυξάνει τον πόνο και τη θλίψη και κάνει αβάσταχτη τη μοναξιά. Οι επιπτώσεις του χωρισμού των γονέων και του διαζυγίου στα παιδιά είναι πολύ μεγαλύτερες και αρνητικότερες απ' ό,τι στους γονείς.. Το διαζύγιο είναι μεγάλη δοκιμασία για την ψυχική υγεία των παιδιών.

Οι δυσάρεστες πληροφορίες που ακούνε για τη συμπεριφορά και το βίο των γονιών τους, το πάθος και η εχθρότητα που τρέφει ο ένας από τους γονείς για τον άλλο, ο ανταγωνισμός για την αγάπη των παιδιών, τα κάνουν να τραυματίζονται πολλές φορές ανεπανόρθωτα.. Η εμπιστοσύνη των παιδιών προς τους συνανθρώπους τους κλονίζεται και τους δημιουργείται αίσθημα ανασφάλειας. Άλλα μελαγχολούν και κλίνονται στον εαυτό τους και άλλα γίνονται επιθετικά, νευρικά, αντικοινωνικά και παρουσιάζουν πτώση στη σχολική επίδοση, γιατί δεν μπορούν να συγκεντρώσουν την προσοχή τους. Συχνά διαβάζουμε πως από τις 100 περιπτώσεις αντικοινωνικής συμπεριφοράς των νέων οι 80 - 85 οφείλονται σε ανώμαλες οικογενειακές καταστάσεις ή διαλυμένες οικογένειες. Γι' αυτό, αν ποτέ οι γονείς φτάσουν σ' αυτό το σημείο θα πρέπει τουλάχιστον να ελέγχουν τη συμπεριφορά τους για να μην πληγώνουν τα παιδιά. Τα ψυχικά τραύματα που προκαλούν στα παιδιά η απομάκρυνση του πατέρα ή της μητέρας δεν επουλώνονται με το μίσος, αλλά με την αγάπη.

Η ηλικία στην οποία βρίσκονται τα παιδιά κατά τη διάρκεια της διαδικασίας του διαζυγίου παίζει σημαντικό ρόλο. Αλλιώς δέχεται και αντιδρά ένα παιδί κάτω

²⁹ Dominian Jack «Μαθήματα γάμου»

των, πέντε ετών αλλιώς ένα παιδί 6 - 8, κι αλλιώς τα μεγαλύτερα και οι έφηβοι. Τα μεγαλύτερα παιδιά αντιλαμβάνονται καλλίτερα τι συμβαίνει, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι συνέπειες για αυτά είναι μικρότερες.

Από την εκπαιδευτική μας εμπειρία διαπιστώνουμε καθημερινά ότι το διαζύγιο των γονέων επηρεάζει αρνητικά την απόδοση των παιδιών στο σχολείο. Σύμφωνα με έρευνες που έχουν γίνει το ίδιο ισχύει και με τα μεγαλύτερα παιδιά που φοιτούν στο πανεπιστήμιο.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να ακούσουμε ένα παιδί πώς βλέπει το διαζύγιο των γονέων του. Το σημείωμα αυτό το βρήκα σε κάποια ομάδα εργασίας στο internet.

«Όταν οι γονείς μου χώρισαν, πέρασα συγκινητικές περιόδους. Είχα κάποια ελπίδα ότι μπορούσα να τους κάνω να ξανασμίξουν. Προσευχόμουνα κάθε βράδυ στο Θεό να μου δώσει τη δυνατότητα να τους ξαναενώσω. Όταν κατάλαβα ότι δεν μπορούσα να το καταφέρω, έκοψα τελείως τις προσευχές. Δεν ήθελα να μιλάω πλέον ούτε στο Θεό.»

Δεν νομίζω ότι χρειάζεται κανένα σχόλιο. Οι λέξεις προσεύχομαι, αποθαρρύνομαι, δεν θέλω να μιλάω στο Θεό, δείχνουν την ψυχική οδύνη του παιδιού και μπορούμε να φαντασθούμε τις συνέπειες.

5. Διαπιστώσεις

Η σύγχρονη Ελληνική νομοθεσία δίνει αρκετό βάρος στην προστασία των παιδιών και ρυθμίζει τα της γονικής μέριμνας και επιμέλειας. Από τη διατύπωση του νόμου φαίνεται ότι ο νομοθέτης θεωρεί πρώτιστο συμφέρον του ανηλίκου τη σωματική και ψυχική του υγεία (άρθρο 1533 ΑΚ). Το διαζύγιο είναι η λύση του γάμου, γι' αυτό το λόγο η διαδικασία λύσεώς του είναι η ίδια για το θρησκευτικό και τον πολιτικό γάμο. Σύμφωνα με τις ηθικές και νομικές αντιλήψεις ο γάμος αποτελεί διαρκή και εφ όρου ζωής ένωση των συζύγων. Όταν όμως είναι τελείως αδύνατη η διατήρησή του για διάφορους λόγους και είναι πια αφόρητη η συνέχισή του, για τον ένα ή και τους δύο συζύγους, τότε λύεται ο γάμος με διαζύγιο. Γι' αυτό και οι διατάξεις σχετικά με το διαζύγιο είναι διατάξεις δημοσίας τάξεως και κατά συνέπεια είναι άκυρη κάθε ιδιωτική συμφωνία που οδηγεί στη λύση του γάμου, καθώς και κάθε συμφωνία που με αυτήν περιορίζεται η ελευθερία για διάζευξη*. Επειδή η οικογένεια

* Επιστήμη και ζωή

αποτελεί το θεμέλιο λίθο, την αρχή και το τέλος της κοινωνίας και της πολιτείας, η διάλυση του γάμου με διαζύγιο είναι έργο της πολιτείας δια μέσου της δικαστικής εξουσίας, όσο και της εκκλησίας και αυτό συμπεραίνεται από το ότι, αφ' ενός μεν οι λόγοι του διαζυγίου αναφέρονται περιοριστικά στον Αστικό Κώδικα και αφ' ετέρου η κρίση στο αν υπάρχει λόγος διαζυγίου σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση εναπόκειται στο δικαστή, που εκπροσωπεί την πολιτεία και την κοινωνία. Με το διαζύγιο επέρχεται λύση του γάμου. Τα αποτελέσματά του αρχίζουν από την ημέρα της εκδόσεως της αμετάκλητης αποφάσεως. Αρμόδιο δικαστήριο όπου πρέπει να απευθύνονται οι ενδιαφερόμενοι και που πρέπει να καταθέτουν την αγωγή διαζυγίου είναι το πολυμελές πρωτοδικείο.

Από πλευράς αυξήσεως του αριθμού των διαζυγίων στην Ελλάδα παρατηρείται μια σταθερή αύξηση, σχεδόν τριπλασιασμός στα τελευταία 30 χρόνια, με σημείο έξαρσης το 1980 που ψηφίστηκε το λεγόμενο «αυτόματο διαζύγιο» όπως ήδη έχομε αναφέρει. Σημείο επίσης σημαντικό της αυξήσεως διαζυγίων είναι και το έτος 1983 που καθιερώθηκε το συναινετικό διαζύγιο. Η διάρκεια των λυθέντων γάμων διαπιστώνεται ότι είναι κατά το 50% περίπου 10 χρόνια και το 'άλλο περίπου 50% κατανέμεται με φθίνουσα γραμμή μετά τη 10ετία.

Τα βασικότερα πραγματικά αίτια διαζυγίων είναι το ότι η οικογένεια έχει ξεφύγει από την οργανωμένη παραδοσιακή μορφή της, ο γάμος ως θεσμός δεν έχει τη θέση που είχε στην κοινωνία του παρελθόντος και φυσικά από την οικονομική ανάγκη που έκανε τη γυναίκα να βγει από το σπίτι και να ενταχθεί στην αγορά εργασίας. Η αστυφιλία με τις συγκεντρώσεις μεγάλων πληθυσμών στα αστικά κέντρα έχει αποκόψει σε μεγάλο βαθμό το άτομο από τις παραδόσεις με αποτέλεσμα τη χαλάρωση και τον τραυματισμό του κοινωνικού ιστού. Ο καθ' ένας μας μπορεί εύκολα να επισημάνει ότι η μοναξιά του ατόμου επιδεινώθηκε από την εισβολή της νέας τεχνολογίας. Οι πολλές ώρες στην τηλεόραση και η χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών διαφοροποιούν και δυσχεραίνουν την επικοινωνία μεταξύ των ατόμων και φυσικά μεταξύ των συζύγων.

Οι σημερινοί άνθρωποι έπαψαν να είναι ικανοποιημένοι με τους παραδοσιακούς ρόλους της γυναίκας νοικοκυράς και του άνδρα στηλοβάτη και αρχηγού της οικογένειας. Η εντυπωσιακή πλέον αύξηση του ποσοστού των γυναικών που καταθέτουν αίτηση διαζυγίου, δείχνει ότι είναι σε γενικές γραμμές εκείνες που δυσανασχετούν με τους σύγχρονους γάμους. Είναι πλέον σαφές ότι η χειραφέτηση της γυναίκας οδηγεί σε διαφορετική σχέση του άνδρα και της γυναίκας. Όλο και

περισσότερες γυναίκες εργάζονται με συνέπεια η επιβίωσή τους να μην εξαρτάται εντελώς από τους συζύγους τους.

Το κύρος της οικογένειας έχει μειωθεί σημαντικά και οι γυναίκες είναι πιο ελεύθερες να δραστηριοποιηθούν και πέραν της ανατροφής των παιδιών. Με την αύξηση του βιοτικού επιπέδου και την επάρκεια αγαθών έχουν αυξηθεί σημαντικά και οι απαιτήσεις για την κάλυψη των αναγκών και των προσδοκιών στο χώρο των συναισθημάτων. Στη συνέχεια μπορούμε από την εμπειρία μας να επισημάνουμε (και έχουν αποδειχθεί από έρευνες) ότι ο παράγων ηλικία παίζει σημαντικό ρόλο στη σταθερότητα του γάμου. Ο συνδυασμός νεανικού γάμου και προγαμιαίας εγκυμοσύνης έχει ιδιαίτερη συνάφεια με το διαζύγιο. Υπάρχουν πολυάριθμες μελέτες που δείχνουν ότι τα ζευγάρια τα οποία έχουν παρόμοια κοινωνικά χαρακτηριστικά, όπως φυλή, θρησκεία, μορφωτικό επίπεδο, σημειώνουν λιγότερα διαζύγια από εκείνα με ανόμοια. Έχει παρατηρηθεί ότι η αυξημένη υλική ευημερία συμβάλλει στην ύπαρξη μεγαλυτέρων προσδοκιών και οδηγεί με περισσότερη ευκολία σε διαζύγια. Είναι επίσης γεγονός ότι τα πολύ χαμηλά όπως και τα πολύ υψηλά κοινωνικά στρώματα ανθρώπων οδηγούνται ευκολότερα στη διάλυση του γάμου. Εδώ θα πρέπει επίσης να παρατηρήσουμε ότι και σε διάφορες κοινωνικές ομάδες το διαζύγιο είναι πιο συχνό όπως π.χ. συμβαίνει με τους καλλιτέχνες. Δεν πρέπει να παραλείψουμε ότι και το επίπεδο της μορφώσεως επηρεάζει και αυτό τη συχνότητα των διαζυγίων. Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε και να θυμόμαστε ότι μεταξύ ανδρών και γυναικών υπάρχουν διαφορές στην αντοχή και καταπόνηση μέσα στο οικογένεια. Όσοι ανήκουν στις στρατιές της παλιάς γενιάς μεγάλωσαν με ισχυρές κοινωνικές και θρησκευτικές δεσμεύσεις στη μονιμότητα του γάμου και υπέμεναν αντιξότητες τις οποίες δεν υπομένουν οι νεώτερες γενιές. Ένα απρόσμενο αρνητικό χαρακτηριστικό μπορεί να είναι αυτό της ανωριμότητας²⁹.

Ζευγάρια που παντρεύτηκαν μετά από σύντομο και θυελλώδη έρωτα μπορεί όταν ζήσουν μαζί να ανακαλύψουν ότι δεν έχουν κοινά σημεία και φυσικά το σεξ από μόνο του δεν αρκεί. Μερικές σοβαρές διαπιστώσεις ακόμη μας δίνουν και την εικόνα της διαλυμένης οικογένειας και την κατάληξη σε διαζύγια μέσα από αρνητικά χαρακτηριστικά ενός εκ των συζύγων, που θα μπορούσε να είναι η χαρτοπαιίξια, ο αλκοολισμός και οι εξωσυζυγικές σχέσεις. Φυσικά δεν πρέπει να μην επισημάνουμε

²⁹ Dominian Jack «Μαθήματα γάμου»

και τη διαπίστωση ότι πολλά διαζύγια προκύπτουν από την εγκατάλειψη της συζυγικής στέγης χωρίς ιδιαίτερο λόγο.

6. Συμπεράσματα

Όλα όσα συμβαίνουν στη σημερινή εποχή στην Ελλάδα η κρίση των αξιών, του θεσμού της οικογένειας και του γάμου, η χειραφέτηση της γυναικας και η είσοδος της στην αγορά εργασίας, το κυνήγι της επιτυχίας και του χρήματος, η έλλειψη σωστής επικοινωνίας ή η έλλειψη διαθέσιμου χρόνου για τον/την σύζυγο, η νέα τεχνολογία που επιτείνουν τη μοναξιά αποτελούν λόγους για την αύξηση διαζυγίων στη χώρα μας. Τα τελευταία τριάντα χρόνια ο γάμος έχει αλλάξει εντυπωσιακά. Οι σύζυγοι στο παρελθόν ήταν ικανοποιημένοι με τους παραδοσιακούς τους ρόλους.

Σήμερα οι άνθρωποι αναζητούν και προσδοκούν το «συντροφικό» γάμο. Τη σχέση εκείνη της οποίας Λυδία λίθος και πυρήνας αξιών είναι η αγάπη. Όταν αυτή η αγάπη δέχεται πιέσεις είτε εξ αιτίας της ανωριμότητας των συντρόφων είτε λόγω οικονομικών ή σεξουαλικών προβλημάτων, το διαζύγιο καιροφυλακτεί. Και τα διαζύγια έχουν το κόστος τους, τόσο γι' αυτούς που χωρίζουν όσο και για τα παιδιά που υπάρχουν από το γάμο³⁰.

Αυτό το κοινωνικό φαινόμενο στη χώρα μας δεν πρέπει να αφήσει ασυγκίνητο κανένα οι επιπτώσεις του τραυματίζουν και επηρεάζουν την κοινωνία που ζούμε. Δεν πρέπει να αδρανούν εκείνοι που μπορούν θετικά και ενεργητικά να επηρεάσουν στη μείωση των βασικών προβλημάτων και αιτίων. Κατ' αρχάς στην πρόληψη και μετά στην αντιμετώπιση των επιπτώσεων, πρέπει να ενεργήσουμε ως υπεύθυνη κοινωνία.

7. Προτάσεις.

Ένα ώριμο και ολοκληρωμένο άτομο συμπεριφέρεται, σκέπτεται και ενεργεί πάντα πιο ψύχραιμα, διαθέτει ανεκτικότητα, κάνει διάλογο, αγαπά, παραδέχεται τα σφάλματά του και συγχωρεί πιο εύκολα. Αυτά είναι μερικά από τα γνωρίσματα και στοιχεία που θα έπρεπε να διαθέτουν οι υποψήφιοι σύζυγοι, ώστε να προκύπτουν λιγότερα προβλήματα μέσα στο γάμο και ως εκ τούτου να περιορίζονται οι αιτίες διαζυγίου.

Ένα ώριμο και ολοκληρωμένο άτομο όμως μέσα σε μια μηχανιστική κοινωνία που τείνει να γίνει η Ελληνική, είναι πολύ δύσκολο να διαμορφωθεί.

³⁰ Herbert Martin «Χωρισμός και διαζύγιο», Ελληνικά Γράμματα, 1998

Είναι θέμα παιδείας και σχολείου, σαφώς και θέμα κατάλληλων εκπαιδευτικών. Όμως είναι θέμα και οικογένειας, που διαμορφώνει τελικά τους χαρακτήρες. Επίσης θα πρέπει να γίνει και αναβάθμιση μέσα στην κοινωνία μας των θεσμών της οικογένειας και του γάμου. Αναβάθμιση των θεσμών όμως δε γίνεται όταν είναι υποτιμημένες σοβαρές κοινωνικές αξίες και πρότυπα. Όταν ένας κοινωνικός θεσμός όπως ο γάμος και η οικογένεια πάσχει, τότε μόνο αρνητικές επιπτώσεις και το κοινωνικό φαινόμενο του διαζυγίου μπορούμε να περιμένουμε.

Οι μεταβολές και ιδιαίτερα προς τη βελτίωση ενός κοινωνικού φαινομένου δεν είναι εύκολες και απαιτούνται μακροχρόνιες παρεμβάσεις και μέτρα. Σίγουρα κάθε κοινωνία έχει τις δικές της αυτοάμυνες και αντιδράσεις, όμως και η συντεταγμένη πολιτεία οφείλει και πρέπει να είναι σε θέση να κάνει τις σωστές διαγνώσεις και να δώσει σ' αυτήν την περίπτωση τα μέσα και να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις εκείνες, ώστε το άτομο, αλλά και το κοινωνικό σύνολο να αντιδράσει θετικά. Τα μέσα είναι θεσμικά - νομοθετικά, οικονομικά και συμβουλευτικά. Παράλληλα η ενίσχυση του πολιτιστικού και η άνοδος του πολιτισμικού επιπέδου θα δώσει τον πρόσθετο εκείνο παράγοντα για την ωρίμανση και ολοκλήρωση των υποψηφίων συζύγων και γονέων.

Είναι επίσης ουσιώδες για τους σύγχρονους γάμους το ζευγάρι να αποσυνδέεται από τους γονείς του και να αποκτά μία στενή και οικεία προσωπική σχέση. Γάμος σημαίνει την απομάκρυνση από την οικογένεια προελεύσεως του ατόμου και τη διαμόρφωση μιας νέας κοινωνικής μονάδος. Δεν σημαίνει ότι οι γονείς αψηφώνται, συνεχίζουν να έχουν ένα πολύ υποστηρικτικό ρόλο, ως γονείς, παππούδες και γιαγιάδες, όμως χωρίς να επεμβαίνουν και να καθορίζουν τη ζωή των νέων οικογενειών³⁰.

8. Τρόπος υλοποίησης των προτάσεων

Οι προτάσεις, για να μη μείνουν απλώς προτάσεις θα πρέπει να υλοποιηθούν με τους εξής τρόπους:

- Με την οικονομική ενίσχυση της οικογένειας από την πολιτεία, εφ' όσον βέβαια αυτό κρίνεται σκόπιμο.
- Με την ίδρυση από το κράτος και τους τοπικούς παράγοντες, συμβουλευτικών σταθμών, οι οποίοι θα βοηθήσουν τους πολίτες, πριν το γάμο, και κατά τη διάρκεια του γάμου, έτσι ώστε να ενισχυθεί ο οικογενειακός θεσμός, και να αποφευχθούν, όσο το δυνατό περισσότερο τα διαζύγια.

- Με συμβουλευτικούς σταθμούς για μετά το διαζύγιο, έτσι ώστε να βοηθηθούν οι γονείς και τα παιδιά. Στην περίπτωση αυτή ειδικοί κοινωνικοί λειτουργοί και ψυχολόγοι θα στηρίζουν ψυχολογικά και ηθικά μικρούς και μεγάλους και θα προτείνουν τρόπους, με τους οποίους θα βοηθηθούν, ούτως ώστε να μπορέσουν να συνεχίσουν τη ζωή τους, με όσο το δυνατόν μικρότερο ψυχικό κόστος.
- Με την επιμόρφωση δασκάλων και καθηγητών ώστε να μπορούν να προσφέρουν μεγαλύτερη βοήθεια στα παιδιά των διαζευγμένων.
- Με την αγάπη, το ενδιαφέρον και τη συμπαράσταση του φιλικού και συγγενικού περιβάλλοντος. Οι συγγενείς και οι φίλοι, όταν χειρισθούν το θέμα με διακριτικότητα, προσοχή και αγάπη θα μπορέσουν να προσφέρουν σε γονείς και παιδιά σημαντική βοήθεια. Επειδή η διάλυση του γάμου αποτελεί, ένα από τα κυριότερα κοινωνικά προβλήματα της εποχής μας, αξίζει ο γάμος πολύ καλλίτερη υποστήριξη απ' όλους τους φορείς. Μόνο έτσι οι μεγάλοι θα αποκτήσουν τη γνώση, τη στάση και τους τρόπους, που θα αμβλύνουν τις αρνητικές επιπτώσεις του διαζυγίου για τους ίδιους και τα παιδιά, ώστε μετά το διαζύγιο, να έχουμε τη δημιουργία υγιών μονογονεϊκών οικογενειών³⁰.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι αυξητικές τάσεις του διαζυγίου συνεχώς είναι και μεγαλύτερες και επειδή η διάλυση του γάμου είναι κάτι παραπάνω από μια ιδιωτική υπόθεση, θα πρέπει οι ειδικοί και όχι μόνο να σκύψουν πάνω στο πρόβλημα αυτό με ιδιαίτερη προσοχή. Καθώς το διαζύγιο είναι και ιδιωτική υπόθεση, ταυτόχρονα είναι και συλλογική. Συλλογικά προσκρούει σε θέματα υγείας, σε κοινωνικές, συναισθηματικές και ηθικές καταστάσεις που αφορούν και το μέλλον του Έθνους μας. Η οικογένεια του σήμερα είναι υπεύθυνη για τον πολίτη του αύριο και αξίζει περισσότερη υποστήριξη απ' αυτή που δέχεται σήμερα.

Αν δεν μπορέσουμε να πετύχουμε στο γάμο μας, τουλάχιστον ας πετύχουμε στο διαζύγιό μας, για χάρη των παιδιών.

³⁰ Herbert Martin, «Χωρισμός και διαζύγιο», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998

³⁰ Herbert Martin, «Χωρισμός και διαζύγιο», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γεώργας Δημήτριος. «Ψυχολογικές διαστάσεις της σύγχρονης οικογένειας». Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών τεύχος 98-99. 1999. σελ. 21-47
2. Ζαφειριάδης Κυριάκος, Ζαφειριάδου Λαμπρινή, Λειβαδίτης Μίλτος. «Μαθητές από διαζευγμένες οικογένειες». Σχολείο και Ζωή, τχ.2, 1998, Σελ. 59-69
3. Κοτζαμάνης Βύρων. «Γαμηλιότητα και διάλυση των εγγάμων συμβιώσεων στην Ελλάδα: μια πρώτη δημογραφική προσέγγιση». Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών. τεύχος 94. 1997, σελ. 61-152
4. Μαράτου – Αλιπράντη Λάουρα. «Μονογονεϊκές οικογένειες: Σύγχρονες τάσεις και διλήμματα πολιτικής. Συγκριτική επισκόπηση ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών τεύχος 95, 1998, σελ. 185-208
5. Μαράτου – Αλιπράντη Λάουρα. «Διαγενεακές σχέσεις στη σύγχρονη εποχή: Θεωρήσεις, τάσεις, πρακτικές. Συγκριτική επισκόπηση» Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών τεύχος 98-99 1999 σελ. 49-76
6. Μουσούρου Λουκία Μ. «Κρίση της οικογένειας και κρίση αξιών», σελ 6, ΕΚΕ 1999
7. Μουσούρου Λουκία Μ. "Κοινωνιολογία της οικογένειας", Βιβλιοθήκη κοινωνικής επιστήμης και κοινωνικής πολιτικής GUTENBERG, 1996
8. Μπεζεβέγκης Ηλίας Παυλόπουλος Βασίλης «Η επίδραση των χαρακτηριστικών της οικογένειας στην αξιολόγηση της προσωπικότητας των παιδιών από τους γονείς». Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών τεύχος 98-99 1999 σελ.99-120
9. Παναγόπουλος Κωνσταντίνος Δ., «Διάγραμμα αστικού δικαίου. Οικογενειακό Δίκαιο», Π. Ν. Σάκουλας, 1998
10. Σπυριδάκη Σ. Ι. «Το συναινετικό διαζύγιο». Αντ. Ν. Σάκουλα, 1998
11. Χατζηχρήστου Χρυσή «Διαζύγιο και μονογονικές οικογένειες στην Ελλάδα: Δημογραφική θεώρηση και μία πρόταση για την ανάπτυξη πολυεπίπεδης συμβουλευτικής παρέμβασης.» Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών Τόμος ΣΤ τεύχος 24, Αύγουστος 1998. Σελ 143-165
12. A man's guide to survive a divorce, QualityBooks.com, 1996-99.
13. Goleman Daniel. «Η συναισθηματική νοημοσύνη. Γιατί το "EQ" είναι πιο σημαντικό από το "IQ"». Ελληνικά γράμματα 1995.
14. How to rebuild your life after a divorce, QualityBooks.com 1999.
15. How to reorganize for happiness after a divorce, DivorceKit.com 1999.

16. Parkinson Lynn, "Managing Markets - Marketing Analysis". Henley distance learning training and development Ltd, London, 1995.
17. Παγκάκη ΓΡ. Λ. «Εισαγωγή στην κοινωνική ανθρωπολογία», Πανεπιστημιακές παραδόσεις, ΑΘΗΝΑ 1997.
18. Παγκάκη ΓΡ. Λ. «Στοιχεία μεθοδολογίας επιστημονικής έρευνας», Πανεπιστημιακές παραδόσεις, ΑΘΗΝΑ 1999.
19. Αποστολόπουλος Κωνστ. Δ. «Ειδικά θέματα κοινωνιολογίας της οικογένειας, άγαμη μητέρα και μονογονεϊκή οικογένεια, άτομα με ειδικές ανάγκες, η τρίτη ηλικία, μοναχικά άτομα και κοινωνία της μοναξιάς, προβληματικές οικογένειες και περιθωριακά άτομα», Πανεπιστημιακές παραδόσεις, ΑΘΗΝΑ 1998.
20. Αποστολόπουλος Κωνστ. Δ. «Μαθήματα κοινωνιολογίας της οικογένειας», Πανεπιστημιακές παραδόσεις, ΑΘΗΝΑ 1998.
21. Παπανούτσος Π.Ε. «Η κρίση του πολιτισμού μας». Στρ. Γ. Φιλιππότης 1986
22. Thorow Lenter «Το μέλλον του καπιταλισμού», ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ - Α. Α. ΛΙΒΑΝΗ, Αθήνα 1997
23. Σεβ. Μητροπολίτης Ξάνθης και Περιθωρίου κ. Παντελεήμων. «Γάμος και οικογένεια». Διαπαιδαγώγηση, Σελ.12, Απρίλιος 1999.
24. Τσιμπούκης Κ. «Απολογισμός έργου» Διαπαιδαγώγηση, Σελ.13, Απρίλιος 1999
25. Herbert Martin «Χωρισμός και διαζύγιο. Βοηθώντας τα παιδιά να το ξεπεράσουν», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.
26. Dominian Jack, «Μαθήματα γάμου» ISBN 960-344-525-8
27. Σειρά γνώσεων επιστήμη και ζωή 4^{ος} τόμος σελ. 102 Εκδοτικές και εμπειρικές επιχειρήσεις Χατζηιακώβου Α.Ε
28. Αστικός Κώδικας του Νικολάου Τρίαντου Σχόλεια -Νομολογία
29. Dominian Jack «Μαθήματα γάμου», Ελληνικά Γράμματα, Αυήνα 1994
30. Herbert Martin, «Χωρισμός και διαζύγιο», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998

ΔΙΑΡΚΟΣΤΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟ

ΕΙΔΑΙΟΣΗΚΗ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

ΤΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ ΩΣ	ΠΤΥ ΣΥΝ
KOINONIKO ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ...	306,890
	94,95
M.Συμβίσιμη ΕυαΙ Α.Επενδειου	
7826	5365

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Υπηρ.Βιβ/κης Χαροκόπειου Παν/μίου.954916

* 7 8 2 6 *

HU

